ความหมายของความ(ไม่)รู้
Meaning of Knowledge

อักษรศรี พานิชสาส์น
Aksornsri Phanishsarn

"สิ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้ คือ รู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไรเลย"
โสเครตีส (470-399 BC)

หลายคนอาจจะไม่เคยสนใจตั้งคำถามที่เกี่ยวกับ "ความรู้" (Knowledge) เช่น ความรู้คืออะไร เรารู้หรือไม่รู้อะไร ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร กระบวนการผลิตความรู้เป็นอย่างไร ส่วนใหญ่จะรู้เพียงว่าเราต้องเรียน เราต้องมีความรู้เพื่อใช้เป็นเครื่องมือประกอบอาชีพ จึงมักจะสรุปง่ายๆ ว่าความรู้ก็เกิดจากการเข้ารับการศึกษาในระบบการศึกษา สะสมมาตั้งแต่ระดับอนุบาล ไปจนถึงอุดมศึกษาหรือสูงกว่านั้น แต่ไม่เคยสนใจศึกษาการให้คำนิยามของความรู้ หรือไม่เคยสนใจว่าจะมีระดับหรือชุดของความรู้ในแต่ละจารีต วัฒนธรรม หรือในบริบทแวดล้อมอื่นๆ หรือไม่

คำตอบหนึ่งในการอธิบายว่าทำไมต้องให้ความสนใจในเรื่องความรู้ จนเกิดเป็นวิชา**ญาณวิทยา** (Epistemology)[1] หรือทฤษฎีว่าด้วยความรู้ เนื่องจากความหมายของ "ความรู้" นั้นลุ่มลึกมาก และไม่ได้มีเพียงความหมายหรือมิติเดียว แต่ละแนวคิดหรือสำนักคิดก็จะมีการให้นิยามของความรู้แตกต่างกันไปตามกระบวนการคิดของนักคิด หรือสำนักคิดนั้นๆ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความรู้ที่ผลิตออกมา ดังนั้นคำว่าความรู้จะทึกทักเอาไม่ได้ เนื่องจากมีหลากหลายความหมาย และนัยสำคัญ ยิ่งไปกว่านั้น ความรู้แต่ละชนิดก็มีระดับของ "ความจริง" แตกต่างกันไป มิใช่ว่าจะสะท้อนความจริงได้สมบูรณ์เสมอไป[2] นอกจากนี้คนส่วนใหญ่มักจะถือว่าความรู้ที่ให้ "ความเป็นจริง" หรือเป็นจริงกว่าจะมีประโยชน์หรือใช้ได้ดีกว่าความรู้ประเภทอื่น เช่น การให้คุณค่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์สูงกว่าความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ดังนั้นรายงานชิ้นนี้จึงมุ่งเพื่อสำรวจการให้นิยามของความรู้และบ่อเกิดของความรู้ โดยยกตัวอย่างแนวคิดของกรีกโบราณและแนวพุทธปรัชญา และในตอนท้ายวิเคราะห์ความรู้ในระบบของสังคมไทยในภาพรวม

---

[1] Epistemology มาจากคำว่า espisteme หมายถึง knowledge หรือความรู้ และคำว่า Logos ตรงกับคำว่า science หรือ theory ซึ่งหมายถึงศาสตร์หรือทฤษฎี.

[2] วรพล พรหมิกบุตร, "นิยามของความรู้" **วารสารธรรมศาสตร์** 17(1) มิถุนายน 2533 หน้า 140.

เพลโตกับการก้าวขึ้นของความรู้

การให้นิยามของความรู้เริ่มมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ เพลโต (427-347 BC) ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 4 ระดับใหญ่ๆ (The Four Levels of Knowledge: The Line) การวิเคราะห์ Line ของเพลโต[1]ในการขึ้นไปสู่ความรู้ในระดับต่างๆ เริ่มจากระดับล่างสุด คือ

ระดับ A ซึ่งรู้ได้ด้วยการคิดไปเอง หรือจินตนาการและสะท้อนด้วยจินตภาพ

ระดับ B ซึ่งรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส สะท้อนออกมาในรูปของความเห็น

ระดับ C ซึ่งรู้ได้ด้วยเชาว์ปัญญา การเข้าใจตรรกะ เช่น แนวคิดทางคณิตศาสตร์

ระดับ D ซึ่งรู้ด้วยเหตุผล จะรู้ได้ต้องประสบกับตัวเองและใช้ความเข้าใจด้วยจิตวิญญาณ (soul) เท่านั้น ไม่ใช่ประสาทสัมผัส และในระดับ D นี่เองที่เพลโตเชื่อว่าจะนำเราไปสู่ความดีงาม (the Good) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

จากแนวคิดเรื่อง the Line นี้ สะท้อนให้เห็นการก้าวเข้าถึงความรู้ในทัศนะของเพลโตด้วย 2 วิธีหลักๆ คือ การรู้ด้วยประสาทสัมผัสและการรู้ด้วยการใช้เหตุผล แต่วิธีการแบบแรกจะบอกได้เพียงความคิดเห็นหรือเป็นแค่ความเชื่อที่แน่วแน่ เพลโตเรียกว่าเป็น world of becoming เป็นความเชื่อในสิ่งเฉพาะซึ่งยังไม่ใช่สิ่งสากลที่อยู่ใน world of being ซึ่งจะคงอยู่ตลอดไปและเป็นจริงเสมอ ไม่ขึ้นกับความคิดเห็น ดังนั้นในระดับนี้เท่านั้น "ความรู้ที่แท้จริง" จึงจะเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้เพลโตได้ชี้ให้เห็นสะพานที่จะใช้เชื่อม world of becoming และ world of being นั่นคือ innate ideas หรือความรู้มีอยู่ภายในเราก่อนนี้แล้ว โดยเพลโตเชื่อว่าความรู้คือการระลึกได้ มีความรู้ที่เป็นสากลแฝงอยู่ในจิตวิญญาณของเราแล้ว เพียงแต่ถูกหลงลืมไป จึงต้องมีการกระตุ้นหรือมีคนมาช่วยรื้อฟื้น เช่น ผ่านการถูกซักถาม เราก็จะระลึกได้และจะดึง innate ideas มาใช้[2] เพลโตเชื่อในเรื่องการระลึกชาติและการกลับมาเกิดใหม่ โดยสรุป จากทัศนะของเพลโตการเข้าถึงความรู้ของมนุษย์เกิดจากสะสมและกระตุ้นส่วนของจิตวิญญาณของแต่ละคนจนสามารถระลึกและดึง innate ideas ออกมาได้

เพลโตได้ใช้นิทานเปรียบเทียบเรื่อง "ถ้ำ" (Cave)[3] เพื่ออธิบายให้เห็นว่าแรงกระตุ้นของคนที่เคยถูกล่ามโซ่อยู่ในถ้ำ ไม่ว่าจะเป็นความสงสัยใคร่รู้ ความเจ็บปวด รวมทั้งความกล้าหาญจะทำให้ต้องการหลุดพ้นอยากออกจากถ้ำ อยากรู้ว่ามีแสงอะไรอยู่นอกถ้ำ แต่ไม่ใช่ว่าทุกคนที่เคยอยู่ในถ้ำจะต้องการออกมาภายนอกถ้ำ

---

[1] Louis P. Pojman, *The Theory of Knowledge: Classical and Contemporary Readings* (Wadsworth Publishing Co., 1999) pp. 11-13.

[2] ในบทสนทนาเรื่องเมโน เพลโตกล่าวว่าโสเครตีสได้เยี่ยมเมโนแล้วเรียกเด็กรับใช้ของเมโนมาสอนเรขาคณิตโดยการซักถาม หากตอบผิดก็จะถามใหม่ จนในที่สุดเด็กคนนี้สามารถเข้าใจทฤษฎีเรขาคณิตได้ ทั้งๆที่ไม่เคยรู้มาก่อน แต่เพราะได้ถูกกระตุ้นดึงเอา "ความรู้ที่มีอยู่แล้วในตัว" ให้ปรากฏออกมา โปรดดู Louis P. Pojman, pp. 17-22.

[3] Jennifer Trusted, "Plato's View of Knowledge," *An Introduction to the Philosophy of Knowledge*. (1997) pp. 31-41.

บางคนเมื่อโผล่ออกมานอกถ้ำแล้วมีแสงเข้าตาก็หันกลับเข้าไปในถ้ำอีก ซึ่งอาจจะอธิบายได้ว่าแต่ละคนมี innate ideas ที่แตกต่างกัน

จากแนวคิดเรื่องการก้าวขึ้นของความรู้ของเพลโตสะท้อนว่ามีขั้นหรือชั้นของความรู้ การก้าวไปในขั้นที่สูงขึ้นจากขั้นที่ต่ำกว่า เช่น ระดับ A ไป D แต่อาจมีบางคนไม่ได้ก้าวผ่านขึ้นได้เพราะติดอยู่กับการรับรู้โดยประสาทสัมผัส โดยสรุปแนวคิดของเพลโตเกี่ยวกับกระบวนการในการเข้าสู่ความรู้ หรือการก้าวขึ้นบนทางเดินของความรู้เป็นเสมือนการเดินทาง และเป็นหนทางที่จะสามารถทำให้เป็นคนที่สมบูรณ์ได้ โดยจะรู้ความรู้ที่แท้จริงได้ก็ด้วยจิตวิญญาณเท่านั้น

คำถามที่สำคัญคือเราจะก้าวไปตามขั้นของความรู้นี้ได้อย่างไร หรือเราจะดึง innate ideas นี้มาใช้ได้อย่างไร เพลโตได้แนะให้มีการเรียนรู้ผ่านการสนทนาและวิพากษ์วิธี (dialectics) ซึ่งอาจจะวิพากษ์ตัวเองหรือผู้อื่น ทำให้ต้องอดทนกับความขัดแย้ง ความหลากหลายทางความคิด และในที่สุดก็จะเกิดการสะท้อนออกมาจากตัวเอง (self-reflection) นำไปสู่การก้าวไปถึงความรู้ที่แท้จริง ซึ่งเป็นความดีสูงสุดในทัศนะของปราชญ์กรีกโบราณท่านนี้

แนวคิดพุทธปรัชญากับบ่อเกิดของความรู้

สำหรับความสำคัญของพุทธศาสนาในแง่ญาณวิทยาคือ การมองว่า "ความรู้" เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ทำให้หลักพุทธศาสนาตั้งอยู่บนฐานของปัญญา จนได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญามากกว่าจะเป็นศาสนาแห่งศรัทธา เพราะพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้สอนให้เชื่อหรือเกิดศรัทธาก่อน แต่ให้เข้ามาศึกษาและพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติ

ดังนั้นแนวคิดของพุทธศาสนาพิจารณาว่าความรู้เป็น "เครื่องมือ" ในการก้าวเข้าไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตและได้แบ่งความรู้ของมนุษย์ออกเป็น 6 ระดับที่แตกต่างกัน[1] ดังนี้

1) ความรู้ระดับวิญญาณหรือการรับรู้ (consciousness)

2) ความรู้ระดับสัญญาหรือการจำได้หมายรู้ (perception)

3) ความรู้ระดับทิฏฐิหรือความเห็น ความเข้าใจ (view, idea, concept)

4) ความรู้ระดับอภิญญา หรือการรับรู้โดยไม่อาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 (extrasensory perception)

5) ความรู้ระดับญาณหรือปัญญา (intuitive insight)

6) ความรู้ระดับ "ตรัสรู้" หรือสัมโพธิ (enlightenment)

นอกจากนี้แนวคิดพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงกระบวนการเข้าถึงความรู้ระดับต่างๆ ด้วยแนวทาง 3 ทาง

---

[1] แสง จันทร์งาม, "ญานวิทยาในพุทธปรัชญา" *วารสารธรรมศาตร์* 10(1) มีนาคม 2524 หน้า 19-32.

หลัก คือ[1]

1) สุตมยปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากการฟังหรือการศึกษา

2) จินตามยปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล

3) ภาวนามยปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากการเอาเหตุผลมากระทำอยู่ในใจ หรืออบรมจิตใจด้วยเหตุผลเหล่านั้นอยู่เสมอจนเกิดปัญญาเห็นแจ้ง

ดังนั้นในการเข้าถึงความรู้ตามแนวพุทธปรัชญาจะเกิดขึ้นภายในและรู้ได้ด้วยตนเองจากการปฏิบัติจนเกิดการหยั่งรู้หรือญาณทัศนะ

จากแนวคิดเชิงญาณวิทยาของทั้งสองตัวอย่างข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นตัวอย่างแรกตามแนวคิดของเพลโต ซึ่งแบ่งความรู้เป็นขั้นต่างๆ และมองว่าความรู้ที่รับรู้ได้ด้วยจิตวิญญาณเท่านั้น จึงจะถือเป็นความดีสูงสุด และตัวอย่างที่สองแนวคิดพุทธปรัชญา ซึ่งกล่าวว่ามีความรู้หลายชนิดและหลายระดับ และในการเข้าถึงความรู้ที่แท้จริงจะเกิดขึ้นภายในและรู้ได้ด้วยปัญญาเห็นแจ้ง ซึ่งในประเด็นนี้ ทั้งสองแนวคิดมีความคล้ายคลึงกันมาก

อย่างไรก็ดีมีข้อแตกต่างในเชิงญาณวิทยาที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือแนวคิดพุทธปรัชญามองว่าความรู้ในแต่ละระดับมีความสำคัญในตัวเองโดยมิได้ประณามความรู้ในระดับที่ต่ำกว่า[2] ในขณะที่เพลโตมองว่ามีขั้นของความรู้และในระดับ D เท่านั้นที่เป็นความรู้ที่แท้จริงและมีความดีงามสูงสุด ส่วนสิ่งที่รู้ได้ในระดับอื่นๆ เป็นเพียงความคิดเห็นหรือความเชื่อ จากข้อแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นว่าปรัชญาเมธีแต่ละคนหรือแต่ละแนวคิดไม่ว่าจะเป็นปรัชญาตะวันออกหรือตะวันตก ต่างมีญาณวิทยาที่เกี่ยวกับความรู้ที่หลากหลาย มีทั้งความเหมือนและแตกต่างกัน

ดังนั้นความหมายของ “ความรู้” นั้นลุ่มลึกมากมีหลายมิติ และที่สำคัญคือมีนัยและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละจารีตหรือสังคม ดังนั้นเรื่องของญาณวิทยาจึงมีความสำคัญ ความหมายของความรู้จึงจะทึกทักเอาไม่ได้ เพราะความรู้ที่คนไทยพูดกันทั่วไป เป็นเพียง “ความรู้ในโลกของการศึกษา” หรือความรู้ในระบบเท่านั้น

ความรู้ในระบบของสังคมไทย

ความรู้ที่สอนกันส่วนใหญ่ในประเทศไทยรับอิทธิพลมาจากตะวันตก เนื่องจากผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายไปศึกษาในต่างประเทศแล้วกลับมาถ่ายทอด สั่งสอนคนไทยโดยทั่วไป วัฒนธรรมไทยมีค่านิยมความเชื่อในการป้อนความรู้ โดยผู้เรียนเป็นฝ่ายรับจากผู้สอน รวมทั้งการเน้นเรื่องวินัยและการลงโทษ ทำให้คนไทยโดยทั่วไปมักจะไม่ค่อยวิพากษ์วิจารณ์ ไม่ค่อยตั้งคำถามในสิ่งที่ต้องเรียน ไม่ค่อยสนใจที่จะตั้งคำถามว่าความรู้

---

[1] พุทธทาสภิกขุ, *พบชีวิตจริง*. ธรรมทานมูลนิธิและธรรมสภา (2543) หน้า 186-189.

[2] อ้างแล้วใน แสง จันทร์งาม, หน้า 32.

คืออะไร มีกระบวนการผลิตความรู้นั้นๆ อย่างไร คนไทยมักจะสมาทานความรู้ต่างๆ มาโดยง่าย โดยเฉพาะกระบวนการศึกษาในระบบของไทยในปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดสำนักปฏิฐานนิยม (positivism)[1] ซึ่งให้ความสำคัญและยกย่องวิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ว่าเหนือกว่าแนวทางอื่น ส่งผลให้การผลิตความรู้ในแบบวิทยาศาตร์ได้เข้ามามีอิทธิพลครอบงำระบบการศึกษาของไทย รวมถึงส่งผลกระทบต่อค่านิยมและความรู้ในสังคมไทยเป็นอย่างมาก

วิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ก่อให้เกิดความคิดแบบแยกส่วน การมองทุกอย่างเป็นกลไกสามารถวิเคราะห์แยกเป็นส่วนย่อยๆ[2] ทำให้ความรู้ต่างๆ จึงถูกวิเคราะห์ วิจัย และแบ่งเป็นสาขาย่อยต่างๆ จนกลายเป็นเรื่องความชำนาญเฉพาะด้านที่ถูกแยกย่อยให้ลึกลงไปเรื่อยๆ เราจึงพบเห็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเต็มไปหมดในสังคมไทย จากแนวคิดดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความคิดทัศนะของคนไทย จากที่เคยมองการดำรงชีวิตเป็นเรื่องขององค์รวม มีปัจจัยต่างๆ ช่วยเหลือเกื้อกูลเป็นคุณและสัมพันธ์ต่อกัน และคนทุกคนสามารถเรียนรู้จากกันและกันได้ ไม่ต้องพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญในการแก้ปัญหาของตน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นในครอบครัวหรือในชุมชนได้ แต่หลังจากที่ได้รับอิทธิพลของวิชาการแบบตะวันตกเข้ามาทำให้เราเชื่อในความเป็น “มืออาชีพ” เกิดค่านิยมในผู้เชี่ยวชาญจนกระทั่งมองคนธรรมดาว่าไม่มีศักยภาพอะไรเลย ทำให้เราเริ่มไม่ยอมรับในภูมิปัญญาของคนธรรมดา เรื่องของใครไม่ถูกยกเป็นทฤษฎี ไม่ได้มาจากการวิเคราะห์แยกแยะแบบงานวิจัย ไม่ได้รับการพิสูจน์ “แบบวิทยาศาสตร์” ก็ไม่ถือเป็นความรู้ ดังนั้นคำสั่งสอนของคนในอดีตหรือภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่น ก็ถูกทำให้กลายเป็นของล้าสมัย เพราะไม่ได้ยกระดับขึ้นสู่การเป็นวิชาการ ในขณะที่การเป็นวิชาการก็เริ่มถูก “ผูกขาด” โดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมากขึ้น

โดยสรุป ความนิยมชื่นชอบความเก่งกาจของผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายทำให้สังคมไทยยอมรับความรู้อันเบ็ดเสร็จของตะวันตกที่เข้ามาอย่างไม่มีข้อกังขาสงสัย นักศึกษาไทยจึงไม่ค่อยสนใจกระบวนการผลิตความรู้ หรืออาจจะไม่เคยตั้งคำถามว่าความรู้คืออะไร เพราะจะรับมาโดยง่าย สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือแนวคิดผู้เชี่ยวชาญนิยมนี้รวมถึงวิธีการทางวิทยาศาสตร์อื่นๆ ที่เรารับมา อาจจะส่งผลบั่นทอนความมั่นใจในภูมิความรู้เดิมที่ได้สั่งสมและถ่ายทอดกันมา และอาจจะปิดกั้นโอกาสในการพัฒนาสร้างองค์ความรู้ของเราเอง

อย่างไรก็ดีมีข้อสังเกตว่าแม้คนไทยจะมีความสามารถในการศึกษาวิจัยสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้ แต่วงวิชาการไทยยังคงมีปัญหาของวัฒนธรรมการ “ยืนยันในองค์ความรู้” เพราะคนไทยมักจะไม่ค่อยประกาศถึงสิ่งที่ค้นพบหรือองค์ความรู้ที่สร้างขึ้น (knowledge claim) ในประเด็นนี้จึงเป็นข้อแตกต่างของสังคมวิชาการไทยกับวิธีการของพวกปฏิฐานนิยมในสังคมตะวันตกที่มักจะชอบออกมายืนยัน ประกาศก้องในสิ่งที่ตนศึกษา

---

[1] Y.S. Lincoln, and E.G. Guba, *Naturalistic Inquiry* (Sage Publications Inc., 1985) pp. 19-28.

[2] พอล พายเออราเบนด์, *วิทยาศาสตร์ในสังคมเสรี*.วีระ สมบูรณ์ (แปล) (สำนักพิมพ์คบไฟ, 2532) หน้า 34-44.

ค้นคว้ามาได้ ดังนั้นประเด็นปัญหาวัฒนธรรมการยืนยันองค์ความรู้ของคนไทยจึงมีความน่าสนใจและควรมีการศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ชาญณรงค์ บุญหนุน "ความจริงและความเป็นจริงในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท" *อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 21(2) ธันวาคม-พฤษภาคม 2542.

พอล พายเออราเบนด์. *วิทยาศาตร์ในสังคมเสรี*. วีระ สมบูรณ์ (แปล). สำนักพิมพ์คบไฟ. 2532.

พุทธทาสภิกขุ. *พบชีวิตจริง*. ธรรมทานมูลนิธิและธรรมสภา. 2543.

วรพล พรหมิกบุตร. "นิยามของความรู้" *วารสารธรรมศาสตร์* 17(1) มิถุนายน 2533.

แสง จันทร์งาม. "ญานวิทยาในพุทธปรัชญา" *วารสารธรรมศาตร์* 10(1) มีนาคม 2524.

ภาษาอังกฤษ

Lincoln, Y.S., and E. G. Guba. *Naturalistic Inquiry*. Sage Publications Inc, 1985.

Pojman, Louis P. *The Theory of Knowledge: Classical and Contemporary Readings*. Wadsworth Publishing Co., 1999.

Trusted, Jennifer. "Plato's View of Knowledge," *An Introduction to the Philosophy of Knowledge*. 1997.